

Байгожина Д.Ө.,
Мақұлбекова С.Б.

**Мемлекеттік газеттегі
ақпараттың
трансформациялануы:
әлеуметтік жауапкершілік
және ұлттық идеология**

Baigozhina D.O.,
Makulbekova S.B.

**The transformation of
information in the state
newspaper: Social responsibility
and national ideology**

Байгожина Д.О.,
Макулбекова С.Б.

**Трансформация информации
в государственной газете:
социальная ответственность
и национальная идеология**

Мақалада «Егемен Қазақстан» газетінің рөлі, идеологиялық мақсаты, басылымдағы ақпараттық саясат және халықаралық жаңалықтардың берілу қисынына жазылған.

Түйін сөздер: «Егемен Қазақстан» газеті, идеология, ақпараттық саясат, халықаралық жаңалықтар.

The feature of newspaper Egemen Kazakhstan are examined in the article. Role of newspaper or Kazakhstan, ideological iam. And also informative politics, development of international news in a newspaper.

Key words: role of newspaper, informative politics, international news.

В статье рассматриваются особенности газеты «Егемен Қазақстан», идеологическая цель издания. Также авторы исследуют информационную политику, концепцию и специфику подачи международных новостей в данном издании.

Ключевые слова: газета «Егемен Қазақстан», идеология, информационная политика, международная новость.

**МЕМЛЕКЕТТІК
ГАЗЕТТЕГІ
АҚПАРАТТЫҢ
ТРАНСФОРМАЦИЯЛА-
НУЫ: ӘЛЕУМЕТТІК
ЖАУАПКЕРШІЛІК
ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ
ИДЕОЛОГИЯ**

Демократия жер жүзіндегі барша жұрттың прогресшіл арман-тілегі ғана емес, бірден-бір таңдауы да болып отыр. Тек бұған кейбір кертартпа қоғам болмаса ғана, жалпы алғанда ұлттар мен халықтар оң ниет танытып келеді. Қазіргі заманда журналистиканы демократиядан бөліп қарау мүмкін емес. Себебі, журналистиканың көтерер жүгі аз емес. Қоғамды да, билікті де журналистика үнемі замана ауқымында айнадағыдай көрсетіп отырады. Мұның өзі бұқаралық ақпарат құралдарының күнделікті жұмысы, іс-әрекеті.

Сондықтан да соғыс пен бейбітшілік тақырыбы күні бүгінге дейін адамзат өміріндегі басты мәселе ретінде сақталып отыр. Баспасөз, радио, теледидар сияқты күнделікті ақпарат тарату көздері пайда болған кезеңнен бастап алдымен түрлі қоғамдардың бір-бірімен ақпараттың байланыс жасауда, хабар-ошар алысады. Бірте-бірте ақпараттық ықпал етуге ауыса бастады. Ғылым мен техниканың бл жаңа мүмкіндіктері түрлі саяси идеялармен мақсаттардың жүзеге асуын қамтамасыз ету құралдарына айналды. Саяси лексикада «идеологиялық экспанция», «ақпараттық соғыс» сияқты жаңа терминдер қосылып жатыр. Қайсыбір қоғамда саяси ықпал ету ақпарат құралдарына өз мемлекеттерінің қарапайым артықшылықтарын насихаттаудан бастап, көрші мемлекеттің қалыптасқан өмір салты мен ішкі даму заңдылықтарын бұзуға қабілетті идеологиялық, ақпараттық араласушылыққа дейін барады. Ақпарат өнімін өндірушілер қоғамдық пікірді өздерінің идеологиясына сай өзгертуге тырысады. Дамыған елдердің экономикалық, мәдени ықпалы тәуелсіздік жолына түскен мемлекеттерге арта түседі. Бүгінде бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қоғамдық пікірге елеулі әсер етіп отыр.

XXI ғасырдың адамзат баласы ұрпағының өміріндегі орны тым қомақты. Жаңалыққа жаны құмар пенделер адам жанына керекті дүниелерді күнделікті өмірдің бір бөлшегіне айналдыруда. Солардың бәрінен де дерлік шоқтығы биік, «ғасыр жаңалығы» болған, кезінде аталған – мерзімді баспасөз. Баспасөзде бәсекелестік ұшқындап болса да белгі беріп қалады. Бірақ біз оны әлі шын мәніндегі «бәсеке» деп айта алмаймыз. Содан кейін экономикалық реформа төңірегінде өрбіп жатқан оқиғаларға көзқарас білдіргеннен гөрі, әдеби, мәдени мәселелердің шең-

берінде қалып отырған сияқтымыз. Бұл – қазақ журналистикасының өзіндік ерекшелігі. Сондықтан қол үзуге болмайды. Қазақ баспасөзі өмірдің нақты, шынайы бетімен үйлеспей келеді дейтін сын-пікірлер бар. Бұқаралық ақпараттың дәл осы қос саласына пәлендей жаңалық, өзгеріс ене бастады деп айта қою қиын. Бәлкім, баяғыдан қалыптасқан ахуалдың оң бағытқа икемделе алмай жатқанына қаржы тапшылығы, техникалық құрал-жабдықтардың ескіріп, тозуы қолбайлау болып тұр деуге де болмайды. Теледидар да, радио да мүлдем жаңа сипаттағы көзқарас, пікір, іс-қимыл жағы жетіспейді. Білім-парасат жағынан деңгейіміз биік болса да, істі ұйымдастыра алмайтындығымыз шындық. Ең соңғы техникалық жарақпен «қаруланған» дамыған елдердің баспасөзі бізден ілгерілеп кеткен. Оның үстіне қазақ тіліндегі бұқаралық ақпарат құралдары әлі күнге жарнаманы игере алмай келеді.

Егемендік туы желбіреген күннен бастап, Президентіміз бен Үкімет басшылары «төртінші билік» өкілдерімен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істей бастады. Өйткені баспасөз өкілдерінің қоғамдағы өзгерістерге тигізер әсері орасан зор. Журналист баспасөз бетіндегі мақалалары арқылы қоғамдық сананың қалыптасуына өзіндік үлес қосады, белгілі бір мәселеге бұқара назарын аударып, сол мәселенің төңірегінде пікір туғызады, ұсыныс айтады. Еңбекте егемен ел баспасөзінің қалыптасуындағы алғашқы қадамдар мен демократиялық қоғам әкелген түрлі өзгерістердің баспасөзге әсері, жаңа нышандар мен соңғы көріністері көрсетіледі. Қазіргі баспасөзіміздегі салалық өзгерістер ұлттық мүдде мен ел болашағына сәйкес жасалып жатқандығына назар аударылады. Ол өзгерістердің негізінен нарықтық экономика заңдылықтары мен кезеңдеріне негізделе өрбитіндігі айқындалады. Бүгінде даму жолын айқындаған егеменді мемлекет – Қазақстан Республикасының бүкіл халқы мен экономикасы реформаларды ойдағыдай жүзеге асырудың қажетті шарттары тұрақтандырылуда. Осы өтпелі кезеңде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі зор. БАҚ – қоғамдық санаға әсер ететін қуатты серпін. Егемен елде болып жатқан өзгерістерге бұқаралық ақпарат құралдары тікелей араласады.

«Егемен Қазақстан» – Қазақстан Республикасында жарыққа шығатын мемлекеттік ресми баспасөз құралы. Басылым негізінен ресми ақпаратты, жаңадан қабылданған құқықтық актілерді және басқа да ресми ақпаратты жариялайды. Газет 1919 жылдың 17 желтоқсанынан

бастап аптасына 5 рет шығарылады. «Егемен Қазақстанның» алғашқы саны 1919 жылдың аяғында Орынборда жарыққа шықты. Газет басына: «Қазақ жұртын билейтін өзгеріс һәм соғыс комитетінің атынан жетісіне екі рет шығатын саяси, әдеби һәм шаруашылық газет», – деп жазылған. Бұл газетте қазақ зиялы қауымының негізгі шығармашылығы жинақталған. Олар газетте алғашқы күндерден бастап-ақ жұмыс істеді: алғашқы кезде газетте қазақ зиялыларының күшті шығармашылық тобы жинақталды. Газеттің алғашқы редакторларының бірі – Сәкен Сейфуллин болды. Мұнда Мұхтар Әуезов, Бейімбет Майлин, Ғабит Мүсірепов, Ілияс Жансүгіров сияқты біртуарлар жұмыс істеді және шығармаларын жариялады.

Басылым – қазақ қоғамының шынайы шежіресі, дәлірек айтсақ, халқымыз бастан кешкен күрделі кезеңнің айнасы. Ендеше оған тыңғылықты зерттеу жүргізуге мүмкіншілік туады деген сөз. Сондай-ақ, ол арқылы сол кездегі ұлттық сананың ұйытқысы бола білген басылымның «пікір тайқазанына» әбден пісілген халқымыздың өсіп-өркендеуіне қатысты негізгі идеялар егемен еліміздің іргетасы қаланып жатқан бүгінгі күні де қоғамдық мән-маңызын жоғалта қойған жоқ. Оны зердемізге тоқып, игілігімізге жарату да – уақыт талабы. «Егемен Қазақстан» газеті халықтың түсінігінде екі түрлі ой қалыптастырады: бірі – мемлекеттің, мемлекет басшысының, мемлекеттік қызметтегі лауазымды тұлғалардың пікірі мен олардың жүріс-тұрысын баяндайын десе, екінші дегенмен қазақ халқының ұлттық мүддесі, ана тілі, ұлттық салт-дәстүрі де тақырып ретінде көтеріледі. Әрине, алғашқы күннен бастап-ақ бұл басылым мемлекет құзырында болып келеді. Дегенмен, ол уақыт өте келе «жалпақ шешейліктен» бас тарту жөнінде қорытындыға келді.

«Егемен Қазақстан» газетінің 1995 жылғы 7 қаңтар күнгі санында белгілі қоғам қайраткері М. Есенәлиевтің Қазақстандағы саяси ахуалға арналған сараптамалық мақаласы жарияланды. Тәжірибелі саясаткер М. Есенәлиевтің салиқалы тұжырымдары нақты жағдайды толық ашып көрсете алды. Оның жазуынша: Қазақстандағы орыс бауырларымыздың іс жүзіне Ресей саясатшылардың «Қазақстандағы орыстардың мүддесін қорғау туралы» жекеленген мәлімдемелеріне сыни тұрғыдан қарағаны дұрыс болар еді. Біріншіден, бұл бір саяси топтың екінші топтан өз мақсаты үшін тартып алғысы келетін көзірлік карта ретінде пайдаланылады. Екіншіден, оларға Қазақстандағы орыстар соларға деген

қамқорлықтан ғана емес, сондай-ақ тәуелсіз Қазақстанның өз бетінше даму бағытына қысым көрсететін саяси-демографиялық күш ретінде де қажет болған.

Басылымды парақтап отырсаңыз, ел қорғаны, әскер жайында жазылған, көбі проблемалық сарынды аңғартатын мақалалар көптеп басылған. Мәселен, Қалмұқан Исабаев «Тәуелсіздік талаптары» айдарымен «Әскер – әліміз, армия – айбарымыз» [1] атты материал бастырған екен. Автор Қазақстанның әскері қандай болуы керек, алдымен әскер сол мемлекетті жасайтын халық тілінде сөйлеу керек», – дейді. Тарихи шегініс жасай отырып, қазақ даласын қорғап, сақтап қалғанда оның әскері болмады дегенді ешкім айта алмас. Өзі айбынды болмаса, оны аяйын деген. Қазақ тілінде дамыған әскери ғылым жоқ. Әскери өмірдің қазақша терминдері жасалуы тиіс деуі өте орынды, көпшіліктің көкейінде жүрген тілек екенін аңғару қиын емес-ақ. «Егемен Қазақстан» газеті тәртіп пен заңдылық мәселелеріне үлкен мән беріп, қоғамды толғандыратын материалды үзбей жариялап келеді. «Өзек жарды өткір сын», «Ада және заң», «Тіршілік түйткілдері», «Заман мен иман», «Табыс көзі – тәртіпте» т.б. айдарлармен елімізде болып жатқан түрлі келеңсіз оқиғалар туралы журналистер мен оқырмандардың жан айкайы, күйзелістері мен өзек жарды сырлары жариялануда.

Қазір журналистер біршама жалтақтамайтын, танымын тура айта алатын мінез тапты. Қуанарлығы – газеттер бірінің жасқаншақтап, не өрісі сылдыр сөздің уақыты озғанын ұқтық. Оқырман да зәрулік пен нақтылыққа ғана тоқтайды. Ескі қырсық, тым идеологияшылдық, партияшылдық, тақырыптың тарлығы, жазар объектінің аздығында еді. Қазіргі кемшілік – журналистер қауымының мамандық мүмкіншілігін толық пайдалана алмай жатуында. Болмаса, қазір журналиспен санаспайын шенеунік сирек.

XX ғасырдың басынан бері қазақ өмірінің айнасына айналған «Егемен Қазақстан» газеті тәуелсіздік алған жылдары қайта түлеп, жас мемлекетіміздің іргесінің берік қалануына өз үлесін қоса бастады. Жетпіс жыл бойы іште бұғып жатқан халықтың арман-аңсары, қазақ халқын талай қырғынға ұшыратқан тарихи әділетсіздіктер, жазықсыздан-жазықсыз жапа шегіп, атылған жастарымыз, осы уақыт аралығында жоғалтып алған ұлттық тарихымызды жаңа көзқарастар тұрғысынан қарастыру, тәуелсіздігімізді баянды ету жолында ұлт болып ұйысуымыз, сыртқы күштердің қауіпті әсерлеріне төтеп беру сияқты қат-қабат өзекті мәселелер күн тәртібіне

қойылды. Ең бастысы – отаршылдық құрсауда жоғалуға айналған ұлттық санамызды оятып, елдік іргемізді тіктеу керек болатын. Белгілі публицист, қоғам қайраткері Шерхан Мұртазаның бастауымен «Социалистік Қазақстан» газетінің бұрынғы аты өзгеріп, тәуелсіздігіміздің жаршысындай «Егеменді Қазақстан», кейіннен «Егемен Қазақстан» атауына ие болды. Бұрыннан-ақ еліміздің аға газетіне айналған «Егемен Қазақстанға» осы тұстар зор жауапкершіліктер жүктелді. Халықтың ұлттық санасын оятумен қатар, елдің ертеңгі күнге деген сенімін нығайту қажет болды. Тұңғыш Президентіміз Н.Ә. Назарбаевтың бастауымен Қазақстан халқын санасына орнықтыру, жаңа реформаларға жұмылдыру мәселесі алдыңғы қатарға шықты. Бұл жылдары «Егемен Қазақстан» газеті бұрыннан қатып қалған қасаң тақырыптардан, бір-бірінен аумайтын кескін-келбеттен арылып, тәуелсіз елдің жаңа мазмұндағы, жаңа сипаттағы газеті ретінде жарық көре бастады. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары жазылған мақалаларға батылдық, өткірлік, өзектілік тән еді. Халықтың жоғын жоқтаған қаламгеріміз – Әбіш Кекілбаев, Шерхан Мұртазаның екеуара жазысқан хаттары да елдің ертеңіне алаңдаушылықтан туған еді.

Заман талабына сай газеттің бірінші бетінде «Бір ауыз сөз» атты қоғамдағы көкейкесті мәселелерге арналған айдар ашылды. «Бір ауыз сөз» бүгінгі күннің өзекті мәселелерін көтеруімен, сонылығымен ерекшеленеді. Онда басқа елдің тарихи тұлғалармен байланысты аталған немесе ешқандай мән-мағынасы жоқ елді мекен, көше аттарын өзгерту, озық елдермен тереземіз теңесу үшін жастардың әлем тілдерін жетік меңгеруіне жол ашу, төлқұжат ауыстырудағы, қазақтың ата-тегін жазудағы бірізділік, іс тұтқасын ұстаған азаматтардың мемлекеттік тілге немісқұрайлығы, Отансүйгіштік қасиетті таңдаудағы кемшіліктер, ел байлығын шетелдіктердің талан-таражға салуынан сақтау т.б. мәселелер күн тәртібіне өткір қойылып отырды. Басылымда бұдан басқа да «Тәуелсіздік талаптары», «Ой түрткі», «Талбесік», «Нарық және халық», «Ұлт ызбасын, ұрпақ тозбасын», «Дидарғайып», «Адам және заң», «Көкейкесті», «Өндіріссіз өмір жоқ» сынды айдарлармен бірге, «Ел» және «Сырғалым» атты газет қосымшалары жарық көріп тұрды. Газет редакциясын тың ізденістерге бастаған мұндай шығармашылық жаңалықтар газетті ерекше оқылымды етті.

Газет бетіндегі белгілі қаламгерлер мен публицистер тәуелсіз мемлекет ретіндегі ұлттық идеологиямыз, ұстанған бағыт-бағдарымыз қандай болу керек деген мәселе төңірегінде ой бөлісті.

Мұндай соқталы, ірі ой-тұжырымдар «Тәуелсіздік талаптары» айдары аясында жарияланып тұрды. «Меніңше, қазақстандық елдігін сақтап келе жатқан қайнарлар – ұлт-иман, обал-сауап, адаларамның парқын білу». Ислам дінінің жоғарыда біз түгендеп өткен бес ұстыны әрбір мұсылманға қаншалықты қасиетті болса, бұл ұғымдар әрбір қазақ баласына соншалықты киелі. Сіз бен біз мақсат тұтып алға тарта беретін «Атыраудан Алтайға дейінгі кең даланы сақтап қалған білектің күші, найзаның ұшы» айналып келіп осы ұғымдарға қызмет еткен. Қазаққа жаңа ұлттық рухани даму бағдарламаларын жасаймын деп жат-жақынға алма-кезек жаутандатып, арбалған торғайдай шарқ ұрудың керегі жоқ. Біздің өз бағдарламамыз бар. Ғасырлар сынынан өткен сындарлы бағдарлама», – деп жазды Есенғали Раушанов «Аспанға жазам сенің есіміңді» атты мақаласында [2].

Осы айдар аясында жарияланған белгілі публицист Ержұман Смайылдың «Қазақ еліне адалдық анты қажет» деген мақаласында: «Тәуелсіздік алдық деп айдай әлемге жария етіп алып, енді біреудің әскери шылауына айналуымыз жарамас», – деп дербес өз әскерімізді құру мәселесін қозғайды. Жалпы тәуелсіздік алған жылдарда жазылған мақалалар бұрын айтуға болмайтын мәселелерге еркін қалам тербеуімен ерекшеленеді. Шын мәніндегі еркін, азат публицистика қалыптасты. «Егемен Қазақстан» газетіндегі мақалалар тақырыптық және проблемалық тұрғыдан байыды. Соған сай мазмұндық жағынан да публицистиканың өмірді шынайы қамту аясы кеңейді. Ақын-жазушылар, ғылыми, мәдени зиялылардың қалам тартуы бұрынғыдан да жиіледі [3].

Қорытындылай келсек, бүгінгі күні Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының арқасында тәуелсіздіктің алғашқы жылдары әр салада басталған реформалар жемісін бере бастады. Экономикамызда даму үрдісі байқалып, халқымыздың әл-ауқаты артып келеді. Тәуелсіздік алған алғашқы күннен бастап дер-

бес мемлекет ретінде алға қарай аттаған әрбір үлкенді-кішілі қадамдарымыз, Елбасымыздың елімізді көркейту жолындағы әрбір іс-әрекетінің «Егемен Қазақстан» газетінің бетінен орын алуы заңды. Ел газеті «Егемен Қазақстан» Елбасымыздың әр елдердегі сапарының әлемдік саясаттағы мән-маңызына, халықаралық қарым-қатынастарда алар орнына, ұлы елдермен көпшіліктің жүктейтін ұлы жауапкершіліктері туралы сараптама материалдарды да ұсынып келеді. «Егемен Қазақстан» газетіндегі әрбір мақала жастарымыздың бойында Отансүйгіштік рухын қалыптастырып, адамгершілігі зор, өткенге, ұлттық тамырына зор құрметпен қарайтын азаматтар тәрбиелеудегі маңызы зор. Кейінгі жылдарда еліміздің аға газеті 1937-1938 жылдардағы қуғын-сүргін көрген, жазықсыз жапа шеккен ерлеріміз туралы, жалпы елі үшін көзсіз ерліктерге барған асыл азаматтарымыз туралы материалдарды көптеп беруде. Қоғам өміріндегі игі өзгеріс, батыл бетбұрыстарды насихаттаумен қатар, көлеңкелі тұстарды орағытып өтпей, сын терезесіне салып отыру – газет редакциясында ежелден қалыптасқан дәстүр. Осының арқасында бүгінгі күні газеттің беделі көтеріліп, шын мәніндегі жалпыұлттық газетке айналғанын көріп отырмыз. Бұл газет тізгінін ұстанған қаламы қарымды, қайраткер қаламгерлеріміз Шерхан Мұртаза, Нұрлан Оразалин, Уәлихан Қалижан, Ержұман Смайыл, Сауытбек Абдрахмановтардың шығармашылық әрі ұйымдастырушылық қарымының мықтылығымен келген бедел екендігін айтуымыз керек.

Ғасырдан ұзақ ғұмыры бар қазақ баспасөзі тарихының әлі де болса терең зерттей түсуді қажет ететін тұстары баршылық. Әсіресе, Қазан төңкерісіне дейінгі кезеңін заман сұранысына сай қайта қарау – уақыт талабы. Өйткені, оның күні кешеге дейін ғылыми тұрғыдан бір жақты бағаланып, түрлі кедергілер салдарынан кемшін зерттеліп келгені бүгінде ешкімге де жасырын емес.

Әдебиеттер

- 1 Қожакеев Т. Жас тілшілер серігі. – Алматы: Рауан, 1991. – 224 б. – 176 б.
- 2 Раушанов Е. Аспанға жазам сенің атыңды // Егемен Қазақстан. – 1993. – 3 сәуір.
- 3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасу мен дамуының стратегиясы. – Алматы: Дәуір, 1992. – 345 б. – 5 б.

References

- 1 Kojakeev T. 'Jas tilwiler serigi'. – Almaty: Rauan, – p.224. – p.176
- 2 Rauwanov E. 'Aspanga jazam senin atindi' // Egemen Kazakhstan. – 1993. – 3 sauir
- 3 Nazarbaev N.A. 'Kazakhstannin egemendi memleket retinde kaliptasuy men damuinin strategiasy'. – Almaty: Dauir, 1992. – p. 345- p.5